

102/2
KISWAHILI
Karatasi ya 3
LUGHA
JAN/FEB 2024

**MWONGOZO WA KUSAHIHISHIA,
TUBOREKE EXAMS .**
Kenya Certificate of Secondary Education.
KISWAHILI
Karatasi ya 2
LUGHA

1. UFAHAMU.

(a) Ni Mgiriki. (alama 1)

(b) Alipokaribia sana jua, nta iliyogandishiwa mbawa zake kwenye maungo yake, iliyeyuka manyoya yote yakanyonyoka na mbawa zikabanduka. (alama 1)

(c) (i) Wayunani Daedalus na mwanawe Ikarus walijaribu kuruka kwa kutumia manyoya ya ndege wakafanya mbawa walizogandisha maungoni mwao kwa nta.

(ii) Sindbad katika moja ya safari zake saba za ajabu alijifungia kilemba chake na alijifunga nacho na lile dege kubwa liitwalo Rok na akajikuta akiruka juu kabisa mawinguni.

(iii) Katika baadhi ya ngano za Kiswahili, husimuliwa watu waliokaa juu ya vitanga na baada ya kunuiza maneno machache ya kichawi, hao walipaa angani na kwenda walikotaka.

(iv) Kiasi miaka mia tisa iliyopita kuna mtu mmoja inasemekana alijaribu kuruka kwa kufungia mbawa miguuni na mikononi na baada ya kuruka kidogo akaanguka na kuvunjika miguu.

(4 X ½ = 2)

(d) 'Merikebu za hewani zilianzishwa na Montgoifler na nduguye, huko Ufaransa, walipogundua kuwa hewa moto iliweza kufanya bofu kupaa hewani. (alama 2)

(e) Karne ya ishirini. (alama 1)

(f) (i) Vilikuwa havina mwendo wa kasi.

(ii) Vilikuwa si rahisi kuvisarifu katika mabadiliko haya na haya ya hewa.

(iii) Msafiri alikuwa kama akijisalimisha roho. (alama 3)

(g) (i) aliwaonea wivu; aliwaonea gere

(ii) baya kuliko hayo yote.

(iii) ishirini na moja. (alama 3 x 1 = 3)

Jinsi ya kukosoa

Makosa ya sarufi na hijai

Makosa ya sarufi

- Mwanafunzi asiadhibiwe zaidi ya ½ alama alizopata katika kila kisehemu.
- Makosa ya sarufi yaonyeshwe kwa kuandika herufi 's' pambizoni.

Makosa ya hijai

- Mwanafunzi aadhibiwe hadi makosa 6 ya hijai katika swali zima. Kila kosa ½ alama.
- Makosa ya hijai yaonyeshwe kwa herufi 'h' pambizoni.
- Makosa ya sarufi na hijai yaadhibiwe yatokeapo mara ya kwanza.

2. MUHTASARI

- (a) – Wahalifu waliadhibiwa kwa mujibu wa makosa waliyoyafanya.
- Mhalifu aliyefanya makosa madogo madogo alifungwa, lakini mtu aliyeua naye aliuawa.
 - Hili lilimfanya aogope kuua.
 - Askari waliowasaka wahalifu walinusurika na vifo kutokana na silaha za hatari za wahalifu hao. **(hoja Zozote 3 X 2 = (alama 6)**
- (b) – Kuna wataalamu sasa wanaosema jela si pahala pa adhabu bali pa matibabu.
- mhalifu akiadhibiwa anapokuwa kifungoni, akitoka hurejea kufanya uhalifu.
 - wanatwambia makosa afanyayo mhalifu yanatokana na matatizo ya jamii kwa jumla.
 - kwa hivyo kosa afanyalo mhalifu si lake pekee bali ni la jamii nzima.
 - jitu lililozoea kuua lisiuawe, lifungwe maisha tu.
 - sasa wale wahalifu sugu ndio wanaotukuzwa na vyombo vya habari
 - baadhi ya wataalamu wanapigania haki za wahalifu hao.
 - watu wanaowalaani wahalifu ni waliohasirika tu na kuteswa nao.

Hoja 8 X 1 = (alama 8)

Utiririko alama 1

Makosa ya hijai na sarufi

Sarufi

- Hadi makosa 6 pekee, kila kosa $\frac{1}{2}$ alama – swali zima.
- Kosa liadhibiwe litokeapo mara ya kwanza.

Hijai

- Hadi makosa 6 pekee, kila kosa $\frac{1}{2}$ alama swali zima.

Maneno ya ziada

- Ziada ya maneno 9 ya kwanza mwanafunzi asiadhibiwe,
 - Ziada ya maneno 10 ya kwanza aadhibiwe kwa kutozwa alama 1
- Maneno 5 baadaye iwe $\frac{1}{2}$ alama.

3. SARUFI NA MATUMIZI YA LUGHA.

- (a) (1) (i) /a/ - ni irabu ya kati (hutamkwa kwa kutumia sehemu ya kati ya ulimi)
- ulimi huwa chini kinywani, hauinuliwi
 - midomo hutandazwa inapotamkwa.

Yoyote 1 = (1/2 alama)

- (ii) /u/ - Ni irabu ya nyuma. (ulimi huinuliwa juu na kupindwa nyuma ya kinywa inapotamkwa.)

- Midomo huviringwa inapotamkwa.

Yoyote 1 = (½ alama)

2. (i) Ala tuli – Ala ambazo hazisogeisoge wakati wa kutamka m.f. Meno

(ii) Ala sogezi – Ala zinazosogeasogea wakati wa kutamka sauti m.f. midomo.

(alama ½ x 2 = 1)

(b) Vijia vya vichochoroni hutumiwa sana na vijitu vifanyavyo biashara za magendo.

(4 x ½ = 2)

(c) Mfano: Maria alimpea Asha mwanawe maziwa alipokuwa hayuko. (kwa niaba ya)

(d) Mkifanya kazi kwa bidii - kishazi tegemezi

Mtafaulu maishani – kishazi huru.

(alama 1)

(e) Hajaja - (1) ja = ukanusho wa hali timilifu.

- (2) ja = kitenzi cha silabi moja.

(alama 2)

(f) Mfano: Juma amepiga mwanawe mara tatu.

(alama 1)

(g) 'ndi – '

(i) Hutumiwa pamoja na viambishi vya nafsi k.m. ndimi, ndiwe, ndiye, ndio, ndinyi, ndisi.

(ii) Hutumiwa kama kitenzi kishirikishi kipungufu. K.m. Kitabu ndicho kile pale.

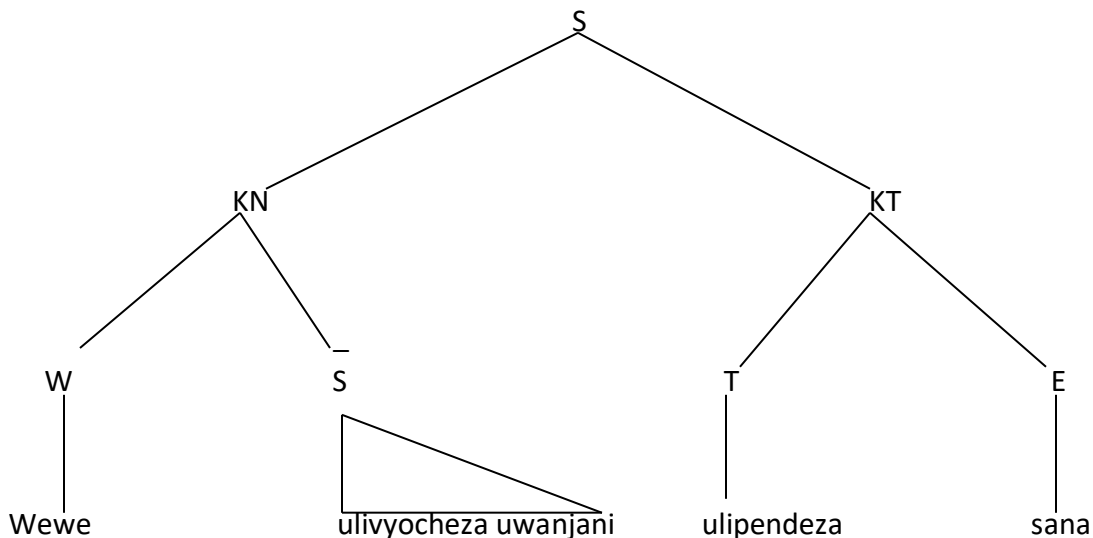
(iii) Hutumiwa katika kusisitiza k.m. Wao ndio waliomchapa mwalimu wao.

Zozote 2 x 1 = 2

(h) Mtoto alimwambia mwalimu, “ Sina kitabu cha kusoma, Kakangu ataninunulia kesho asubuhi, “

½ X 6 = (alama 3)

(i) Wewe ulivyocheza uwanjani ulipendeza sana.

½ X 8 = (alama 4)

(j) Kusahihisha

Hafla iliyoahirishwa wiki iliyopita itafanywa ljumaa ijayo.

$\frac{1}{2} \times 4 = 2$

(k) Ukitia bidii masomoni, utafuzu katika mtihani ujao.

(alama 2)

(l) (i) Mwangi aliondoa chakula kwa ufagio kwa niaba ya mtu fulani.

(ii) Mwangi alikula chakula chote akamnyima mtu fulani.

(ii) Mwangi alikiondoa chakula kwa ufagio akakielekeza mahali mtu fulani alipokuwa.

(3 x1 =3)

(m) (i) **Susu** = (i) Kitanda kinachotengenezwa kwa kufunga nguo na kuning'inizwa mtini ili kutumika kuwarai watoto wanyamaze na kulala.

(ii) Kitanda cha bembea cha kulalia mtoto; mlezi.

(iii) Kitu kilichoviringwa mfano wa kata ya kubebea kinachoning'inizwa darini ambacho hutumiwa kuwekea sahani au chungu zisifikiwe na wadudu, paka n.k.

Zuzu = Mpumbavu, renga, bunga.

Atunge sentensi kwa kutumia maneno yenyewe

Maelezo pekee = 0 Maana idhihirike sawasawa.

(n) (i) Ubora = boresha, boreka, boreshwa, kuboresha.

(yoyote 1 X 1 = 1)

(ii) Hakika = Hakikisha, hakikishiwa, kuhakikisha, hakiki, hakikishia, hakikishiana, hakikishika, hakikishwa.

(o) Hata ukimwadhibu namna gani hasikii mjakazi wake yule.

(alama 2)

(p) (i) damu = ngeu

(alama 1)

(ii)mahuluku = kiumbe, binadamu, mtu, mwanadamu, mja, insi.

(q) Wa – nafsi ya tatu wingi

li - wakati uliopita

cho – 'O'-rejeshi

ki - kitendwa/kitendewa

l - mzizi wa neno.

a – kiishio.

Kutenganisha 1 ½ , kuainisha 1 ½ Hizi ni mofimu tegemezi.

(r) (i) kuimba = kitenzi – jina/ kitenzi – nomino.

(ii) Nyambura = Nomino ya pekee

(iii) Raha = nomino dhahania

(iv) halaiki ya watu = nomino ya jamii/ makundi.

(4 X ½ = 2)

(s) (i) alikuwa = kitenzi kisaidizi (Ts) (alama 1)

(ii) anapenda = kitenzi kikuu (T) (alama 1)

Makosa ya sarufi na hijai

Sarufi = usiadhibu zaidi ya $\frac{1}{2}$ alama katika kisehemu

Hijai = hadi makosa 6 X $\frac{1}{2}$ katika swali zima.

4. ISIMUJAMII

a) Sifa za sajili ya maabadini.

- (i) Ukale wa lugha - Matumizi ya maneno ya kikale kwa sababu ya kuhifadhi ujumbe kama ulivyotolewa katika maandishi au mawasiliano ya asili usije ukapoteza au kupotosha maana asilia. Mfano Abraham akamjua Sara wakapata mwana.
- (ii) Msamiati maalum/ istilahi maalum. Hutumia msamiati maalum ambao hautokei kwa wingi katika miktadha mingine. Dini mbalimbali zinatumia misamiati yao ya kipekee. Mifano Allahu Akbar(Uisilamu), Bibilia , (hekalu Mungu n.k.)
- (iii) Hutumia maneno ya kawaida kwa maana maalum. Mfano: Uwepo , upako, kukesha, kupigana vita, Mwanakondoo, n.k.
- (iv) Aghalabu sentensi huwa ndefu.
- (v) Ni kawaida kurejelea kauli katika vitabu vitakatifu. Lengo la haya ni kuonyesha kuwa yasemwayo si maneno ya msemaji au mwandishi bali ni ya wengine wenye staha zaidi.
- (vi) Urudiaji wa maneno ili kuonyesha utukufu. Wema na uwezo wa Mungu na ukarimu wake kwa waja.
- (vii) Matumizi ya miondoko na ishara kama vile kusimama, kusifu, kusujudu, kurukaruka n.k.
- (viii) Matumizi ya njeo ya wakati wa kuendelea, na uchanganyaji wa nyakati. Mfano “ Naye akawaondoa katika mahali alipokaa...waende pande za mashariki.”
- (ix) Matumizi ya maneno yenye asili ya kigeni. Mfano majina ya wahusika, maeneo au matukio ya zamani.
- (x) Matumizi ya tamathali za usemi k.v. mafumbo, taswira, jazanda, na isitiari na matumizi ya masimulizi yenye vielelezo ili kuelimisha, kuasa, kushawishi, kuamuru au kuelekeza.
- (xi) Ni lugha ambayo aghalabu imetafsiriwa kutoka kwa lugha nyingine- kwa hivyo imeathiriwa sana na mazingira ya lugha ya awali.
- (xii) Ni lugha nyepesi, lugha inayoeleweka na watu wa kawaida.
- (xiii) Sauti yaweza ikapanda au ikashuka kulingana na maudhui au madhumuni ya mhubiri kudhihirisha kubembebeza waumini au ukali kwa waasi.
- (xiv) Huwa na hali ya waumini au watu kuzungumza kwa pamoja hasa wakati wa maombi-sala za kujibizana.
- (xv) Lugha ya vitisho – hasa kwa wale wanaokaidi amri za Mungu na kuendelea kutenda dhambi.
- (xvi) Lugha ya kuwapa watu matumaini.
- (xvii) Lugha iliyojaa ahadi.

Zozote 6 X 1 = 6

b) Pijini

- Lugha ya biashara – mseto wa zaidi ya lugha moja kama vile Kiingereza, kifaransa, kireno. Pijini ni lugha inayotumia msamiati kutoka lugha mbalimbali wanazozifahamu watu ambao ni wa asili tofauti na wenye lugha tofauti tofauti.
- Pijini haina wazawa; inazuka kutokana na hali ya kutaka kuwasiliana baina ya watu wenye lugha tofauti.

Yoyote 1 (alama 2)

c) Krioli

- Ni pijini iliyokomaa.
- Wazungumzaji wa pijini baada ya kuishi pamoja kwa muda mrefu, pijini hukua na kupata miundo ya lugha iliyokomaa. Hii ndiyo Krioli.
- Ni lugha waizungumzayo watoto wa wazazi waliokuwa wakizungumza Pijini.

Yoyote 1 (alama 2)

Makosa ya sarufi na hijai.

Sarufi

Usiadhibu zaidi ya ½ - alama katika swali zima.

Hijai

Hadi makosa 6 X ½ katika swali zima.